

TEKNOLOGIAN HISTORIAA MUTTA KAPEASTI KUINKA VIESTINTÄTEKNOLOGIASTA JA SEN KEHITYKSESTÄ KESKUSTEL- LAAN NYKYISESSÄ AIKALAISDIAGNOSTISESSA YHTEISKUNTATEORIASSA?

Marko Ampuja

”Viestintäteknologia, media, televisio ja internet ovat tärkein osa elämäämme”, ja ”nykyisen yhteiskunnan luonteesta johtuen viestinnästä on tullut yhteiskuntatieteiden keskeisin tutkimusala”.¹ Näin väittää Manuel Castells, joka on aikamme siteeratuimpia yhteiskuntateoreetikoita. Millaisessa yhteiskunnassa me siis elämme ja miksi viestintä olisi sen kehityksen suhteen jotenkin määräävässä asemassa? Castellsin ohella monet muutkin merkittävät yhteiskuntatutkijat korostavat uusien viestintäteknologioiden aikaansaamia muutoksia tai jopa suurta viestintäteknologista vallankumousta. Sen jäljiltä kaikki ihmisen toiminnan alueet (talous, politiikka, kulttuuri ja arjen sosiaalinen kanssakäyminen) ovat väitteiden mukaan mullistuneet. Lukuisat länsimaissa tehdyt tutkimukset tieto- tai informaatioyhteiskunnasta, globalisaatiosta ja verkostoyhteiskunnasta ilmaisevat samaa uskoa uusien viestintä- ja informaatioteknologioiden mahtiin. Maailmalajuisen informaatioyhteiskunnan teorioista on tullut ”muutoksen hallitseva paradigma”.²

Aihetta koskevilla väitteillä ei ole vain akateemista merkitystä. Esimerkiksi Suomen hallitus ja eduskunnan tulevaisuusvaliokunta, varsinkin nykyisen pääministerin Jyrki Kataisen johdolla, on 2000-luvulla tilaamissaan selvityksissä suosinut tietoyhteiskuntakonseptiota taloudelliseen ja henkiseen muutokseen tähtäävän politiikan apuvälineenä. Sitä on kehitelty etenkin filosofi Pekka Himanen Castellsin avittamana,³ joskin nyttemmin hyvin kiistanalaisesti.⁴

Viestintäteknologisen kehityksen nousu yhteiskunnallista muutosta koskevan ajattelun kulmakiveksi kytkeytyy laajempaan muutokseen yhteiskuntateoriassa. Klassinen sosiologia keskittyi siihen aikakausten väliseen siirtymään, joka johti traditionaalisten yhteiskuntien korvautumiseen mo-

derneilla yhteiskunnilla. Tälle muutokselle annettiin ajattelijasta riippuen monia nimiä: se nähtiin siirtymänä feodalismista kapitalismiin, pienyhteisöistä moderniin kaupunkituneeseen yhteiskuntaan tai esiteollisesta, maatalousvaltaisesta yhteisö rakenteesta teolliseen yhteiskuntaan. Sosiologian suureksi kertomukseksi muodostui tarina modernista yhteiskunnasta, jonka kehitystä luonnehtivat yhteiskunnan rationaalistuminen ja byrokraatisoituminen, työnjaon monimutkaistuminen, kansallisvaltioiden synty, kulttuurin maallistuminen ja kapitalismin leviäminen taloudellisena järjestyksenä.

Klassinen modernisaatioparadigma alkoi kuitenkin viimeistään 1960-luvun ja 1970-luvun taitteessa vaikuttaa vanhentuneelta, sillä sen avulla ei monien tutkijoiden

mielestä enää päästy käsiksi uusimpiin muutoksiin teollistuneiden yhteiskuntien sisällä. Niinpä ”teollistumiskauden sijasta alettiin pyrkiä teollistumisen jälkeisten prosessien erittelyyn, jolloin historiallisena vertailukohtana ei ollut enää vanha agraariyhteiskunta vaan jo ohitetuksi tulkittu teollisuusyhteiskunta tai sen aiempi kehitysvaihe”.⁵ Eräs paljon huomiota saanut sysäys uudelle ajattelulle oli amerikkalaisen sosiologin Daniel Bellin teos *The Coming of Post-Industrial Society* (1974). Siinä hän analysoi historiallista siirtymää jälkiteolliseen yhteiskuntaan, jossa koneiden, teollisen tuotannon ja fyysisen työn sijaan keskeiseksi oli noussut inhimillinen pääoma, ideat ja järjestelmällisesti tuotettu tieteellinen tieto, erityisesti yliopistojen ja yritysten tutkimus- ja kehitystyö. Jälkiteollinen yhteiskunta oli hänen mielestään myös tietoyhteiskunta, sillä se tuotti yhä enemmän tietoa materiaalistien hyödykkeitten sijaan, ja koko prosessi oli riippuvainen uusista ”älykkäistä” informaatioteknologioista.⁶ Bellin mukaan ydinalueeltaan Yhdysvalloista jälkiteollinen malli aikaa myöten laajenisi osaksi kaikkia kehittyviä talouksia.

Bellin tutkimusta voi nimittää sosiologiseksi aikalaisdiagnoosiksi. Aikalaisdiagnoosin tehtävänä on tuottaa näkemyksiä ja oivalluksia siitä, mikä on nykyisen aikakauden luonne ja miten se eroaa aiemmasta – näin se siis suuntautuu siihen mikä on, oletuksien mukaan, laadullisesti uutta.⁷ 1990-luvulla aikalaisdiagnoosista tuli yhteiskuntateorian peruslajityyppi. Aikalaisdiagnoosit eroavat toisistaan sen mukaan, mitä kehityskulkuja ne painottavat, mutta parin viime vuosikymmenen aikana, erityisesti globalisaatiota koskevassa keskustelussa, on korostettu voimakkaasti uusien viestintäteknologioiden merkitystä yhteiskuntamuutoksessa.⁸

Rekonstruoin ja arvioin seuraavassa viestintäteknologian kehitystä koskevia väitteitä, joita eräät keskeiset yhteiskuntaajattelijat, Manuel Castells etunensä, ovat esittäneet osana näkemystään uudesta

aikakaudesta, joka on syntynyt, kun teollisesta, kansallisvaltioihin ankuroituneesta kehitysvaiheesta on siirrytty kohti maailmanlaajuisesti verkostoitunutta tietoyhteiskuntamallia. Tässä keskustelussa on toki esitetty monenlaisia huomioita, mutta keskityn usein toistettuihin väitteisiin, joiden mukaan uudet viestintäteknologiat ovat a) luoneet uudenlaista verkostojen logiikkaa ja b) murtaneet lopullisesti ajan ja tilan rajoitteet. Nämä väitteet ovat tärkeitä siksi, että ne ovat analyttisessä mielessä kunnianhimoisia ja strategisesti keskeinen osa viimeaikaista yhteiskuntateoriaa: niihin nojautumalla ja niitä koskevia perusteluja esittämällä lukuisat sosiologiset aikalaisdiagnoosit ovat pyrkineet osoittamaan, että juuri viestintäteknologiset muutokset ovat johtaneet kokonaan uudenlaiseen yhteiskuntaan ja kulttuuriin, jonka hahmottamiseksi tarvitaan kokonaan uusia käsitteitä ja teorioita.

Väitteiden dramaattisuudesta johtuen niitä on syytä arvioida kriittisesti. Ei ole mitenkään itsestään selvää, että uudet viestintäteknologiat todella ovat historiallisesti aivan uudenlaisia tai että niiden kehitys olisi ensisijaista yhteiskunnallisen muutoksen kannalta.⁹ Nähdäkseni huomion siirtyminen uusien viestintäteknologioiden vallankumouksellisuuteen on johtanut muutosten ylikorostamiseen historiallisten jatkuvuuksien kustannuksella. Tähän liittyy myös eräs paradoksi, joka on kiinnostava teknologian historian tutkimuksen kannalta: samalla kun nykyiset yhteiskuntateoreetikot ovat esittäneet voimakkaita väitteitä viestintäteknologian kehityksestä (viime aikoina erityisesti internetin osalta), nämä väitteet ovat olleet oudolla tavalla epähistoriallisia. Niiden esittäjät eivät ole suhteuttaneet – tai ovat suhteuttaneet huonosti – väitteitään siihen, miten aiemmista viestintäteknologioista (esimerkiksi lennätin) on aikanaan keskusteltu ja millaisia mullistuksia niiden on nähty aikaansaaneen. Näyttäkkin siltä, että teknologista muutosta korostavat yhteiskunta-

teoreetikot ovat unohtaneet teknologian historian ja erityisesti teknologiaa koskevan aatehistorian, mitä tietysti vahvistaa myös se, että sosiologia on perusluonteeltaan modernin yhteiskunnan uutuuksia korostava tiede.¹⁰ Sähköisen viestintäteknologian uusiin muotoihin liittyy paljon aitoja muutoksia, mutta niiden oletettu vallankumouksellisuus kyseenalaistuu, kun asiaa tarkastellaan laajemmassa historiallisessa perspektiivissä. Tuon artikkelissani esiin tätä laajempaa historiallista taustaa. Pohdin sen lopussa myös kriittisesti syitä siihen, mistä voimakas usko informaatio- ja kommunikaatioteknologian määräävään rooliin yhteiskunnallisessa muutoksessa kumpuaa, siitäkin huolimatta että se on osoitettavissa hyvin ongelmalliseksi.

MANUEL CASTELLS JA VERKOSTO-YHTEISKUNNAN UUTUUS

Verkostoja koskeva ajattelu on monitahoista nykyisessä yhteiskuntatieteessä, mutta rajaudun seuraavassa käsittelemään sitä Manuel Castellsin kautta. Castells on hyvin keskeinen verkostojen tutkija, mutta hänen edustamansa näkemykset eivät toki tyhjännä verkoston käsitteeseen sisältyviä yhteiskunnallisia kysymyksiä.¹¹ Hänen esittämänsä ajatukset ovat kuitenkin kiinnostavia vaikutusvaltaisuudestaan johtuen ja myös siksi, että ne kytkeytyvät tietynlaiseen tietoyhteiskuntateoreettiseen tulkintaan¹² verkostojen roolista nykyisessä yhteiskuntamuutoksessa.

Castells nousi kansainvälisesti tunnetuksi 1990-luvun loppupuolella kolmiosaisen *The Information Age* -teossarjansa ansiosta. Sittemmin trilogia on uudelleenjulkaistu kaksi kertaa, viimeksi vuonna 2010.¹³ Trilogian jälkeen hän on julkaissut myös median ja internetin poliittista merkitystä analysoineen teoksen *Communication Power* (2009) ja samaa teemaa jatkaneen teoksen *Networks*

of Outrage and Hope (2012).¹⁴ Castells on näkyvä julkinen puhuja ja hän on toiminut neuvonantajana muun muassa Euroopan komissiolle, Maailmanpankille, monille hallituksille sekä YK:n alaisille järjestöille. Viimeksi hänelle myönnettiin suosionsoituksena yhteiskuntatieteiden ”Nobel-palkinto” eli Holbergin kansainvälinen muistopalkinto vuonna 2012.

Castellsin suosio perustuu paljolti hänen kykyynsä kehittää uusia aikalaistiagnostisia käsitteitä, joiden avulla voi tarkastella monenlaisia yhteiskuntiin liittyviä ilmiöitä ja kehityskulkuja. Castellsin tunnetuksi tekemiä termejä ovat ’verkostoyhteiskunta’ (*network society*), ’virtausten tila’ (*space of flows*), ’informationalismi henki’ (*spirit of informationalism*) ja ’yksilöiden joukko-viestintä’ (*mass self-communication*). Castells on itse vähätellyt yhteiskuntateoreettisen keskustelun merkitystä omalle ajattelulleen. Sen sijaan hän korostaa nyky-yhteiskuntien muutosherkkyyttä ja sitä myötä tarvetta käsitteiden ja näkökulmien jatkuvaan uudistamiseen, väittäen (sangen uskaliaasti) että hänen teoriansa nousevat muutoksen alaisesta todellisuudesta itsestään ja ovat siksi helposti ”poisheitettäviä”.¹⁵

Tässä kohdin Castells kuitenkin väheksyy omia teoreettisia vaikutteitaan. On nimittäin varsin ilmeistä minkälaisiin peruskäsitteisiin hänen käsitteensä ja keskeiset ideansa pohjautuvat. Yhtäältä hän jatkaa Daniel Bellin ajatuksia tiedontuotannon kasvaneesta merkityksestä teollisen tehdastuotannon kustannuksella, toisaalta hän painottaa tietoyhteiskuntateoreetikkojen tapaan uusien viestintäteknologioiden merkitystä niin talouden, politiikan kuin kulttuurin muutoksen kannalta.¹⁶ Hän on myös omaksunut valtavirran sosiologisen globalisaatioteorian perusteet korostaessaan uusia maailmanlaajuisia viestintäverkostoja, jotka heikentävät maantieteellisten paikkojen erillisyyttä ja kansallisvaltioiden rajojen merkitystä. Lisäksi häntä voi luonnehtia

sosiologi Max Weberin perilliseksi. Tältä hän on omaksunut hierarkkisten valtiobyrokratioiden kritiikin ja uskon siihen, että taloudellisen tuottavuuden ja kasvun takana on ennen muuta kulttuurisia arvotekijöitä (kuten protestanttinen suorituskeskeinen työetiikka aikoinaan). Nykyään niihin luokituvat kyky joustavuuteen ja jatkuvaan luovuuteen ja innovointiin verkostomaisissa organisaatioissa. Juuri viime mainittua toistellaan nykyään mantrana lähes kaikissa valtiollisissa kilpailukykyanalyyseissä, mukaan lukien Castellsin läheisen työtoverin Pekka Himasen edellä mainitut selvitykset.

Castellsin vahvin teoreettinen väite koskee verkostoja uudentyyppeinä rakenteina, jotka levittäytyvät kaikkialle yhteiskuntaan ja kulttuuriin. Hänen mukaansa yhteiskuntien organisoitumisen rakenne on muuttunut. Kun aiemmin paikat, kansallisvaltiot tai vaikkapa yritykset olivat eriytyneet maantieteellisesti, kulttuurisesti ja poliittisesti, nykyinen informaatioyhteiskunta on rakentunut verkostojen ja virtausten logiikalle, joka on luonteeltaan paikatonta. Castellsin termi tälle on mainittu 'virtausten tila'.¹⁷ Paikat eivät tietenkään fyysisesti häviä, mutta niiden olemusta säätelee niiden suhde yhä virtuaalisemmiksi käyviin verkostoihin, jotka hallitsevat koko nykyistä globaalia järjestystä. Castellsin mielestä vasta viimeisen puolivuosisadan informaatioteknologinen vallankumous on luonut puitteet uudelle verkostoyhteiskunnan logiikalle.

On ilmeistä, että tämä väite edellyttää tuekseen historiallisen argumentin, tässä tapauksessa viestintäteknologian kehitystä koskevan argumentin. On kuitenkin silmiinpistävä, että 1500-sivuisessa *Informaation aikakauden trilogiassaan* Castells käsittelee sähköisten viestintäverkkojen historiaa tuskin nimeksikään, huomiot jäävät siltä osin yhden alaviitteen varaan.¹⁸ Hieman pidemmälle hän pääsee asiassa uudemmassa teoksessaan *Communication Power*, jossa hän pohtii aiempien sähköisten verkostojen his-

toriaa ja vertailee sitä viimeaikaiseen teknologiseen kehitykseen parin sivun verran. Castells myöntää, että verkostot ovat sosiaalisen organisaation perusmuoto jo vanhastaan, mutta korostaa nykyisten viestintäverkostojen kuten internetin eroa suhteessa verkostoihin yleensä ja aiempiin sähköviestinnän verkostoihin erityisesti.

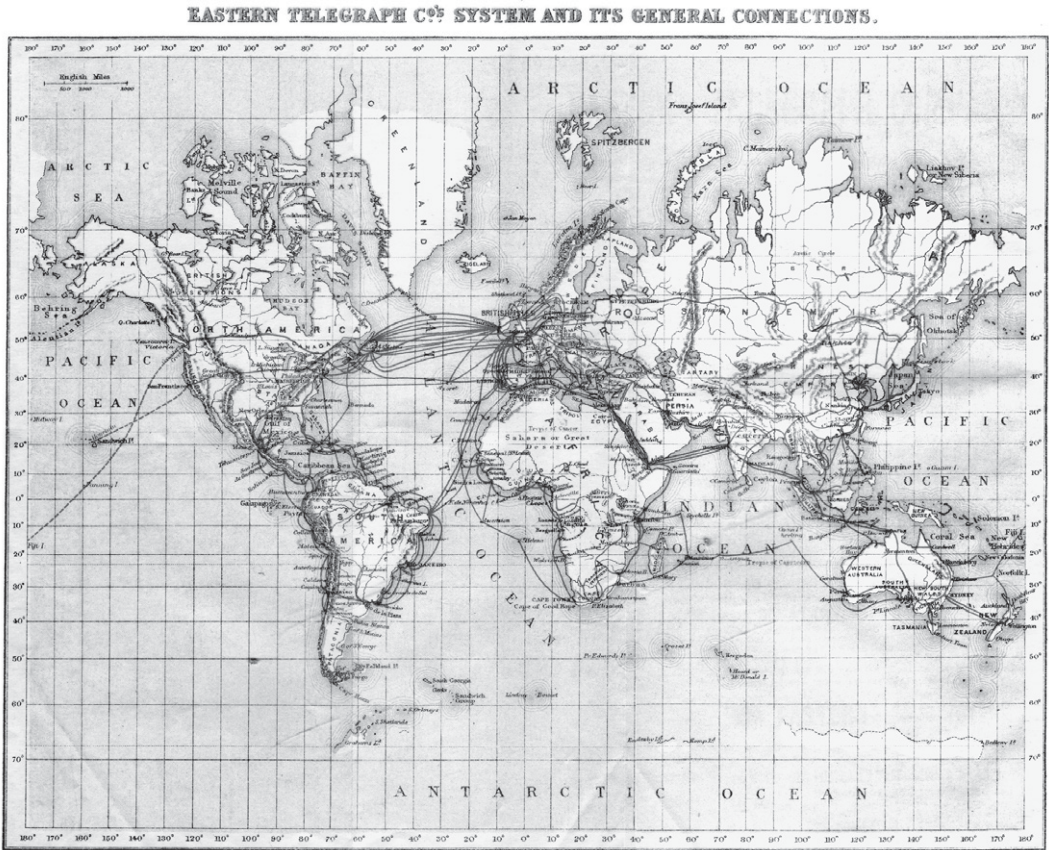
Tässä kohdin on syytä katsoa tarkemmin Castellsin väitteitä ja niiden perusteluja. Hän esittää ensiksikin, että vaikka verkostojen – esimerkiksi laivojen ja hevosten avulla ylläpidettyjä kauppareittejä – on esiintynyt jo varhain, ne olivat ennen sähköisten viestimien aikaa teknologisesti hitaita ja kehittymättömiä ja siksi helposti integroitavissa osaksi antiikin imperiumien, vanhojen feodaalivaltioiden ja uudemman ajan kuningaskuntien sotilaallista ja uskonnollista mahtia.¹⁹ Ennen muuta ne tarjosivat Castellsin mielestä mahdollisuuden vain yhdensuuntaiseen viestintään ylhäältä alas, hallitsijoilta hallituille. Hierarkkiset valtajärjestelmät dominoivat näin kaikkia varhaisia verkostoja, jotka olivat niiden vertikaalisen ”hallinnan laajentumia”.²⁰ Seuraavaksi hän toteaa, että rautatiet ja lennätin loivat kyllä perustan ”kvasi-globaalin” viestintäverkoston muotoutumiselle, mutta tämäkin verkosto oli alisteinen teollistuneen yhteiskunnan vertikaalisten tuotantorakenteiden ja ”äärimmäisen hierarkkisten valtioinstituutioiden” hallinnalle.²¹ Varhaiset sähköiset viestintäteknologiat eivät hänen mukaansa olleet riittävän tehokkaita tarjotakseen ”autonomiaa” verkostojen eri toimijoille ja solmukohdille taloudellisiin ja poliittisiin valtakeskittyymiin nähden.²² Monisuuntainen ja vuorovaikutteinen viestintä ohi keskittymien kävi mahdolliseksi vasta mikroelektronisen ja digitaalisen viestintäteknologian kehityksen myötä. Vasta sen avulla ”verkostoyhteiskunta saattoi järjestää itsensä täydellisesti ja ylittää verkostoille sosiaalisen organisaation ja vuorovaikutuksena muotoina asetetut historialliset rajat”.²³

Vaikka Castells on eri yhteyksissä kiistänyt olevansa teknologinen deterministi,²⁴ edellä käsitelty yhteiskuntateoreettinen argumentti on hyvin viestintäteknologiakeskeinen. Hän näkee, että verkostoyhteiskunta on täysin toisenlainen yhteiskunta kuin sitä edeltänyt teollistunut yhteiskunta (niin kapitalistisessa kuin valtiososialistisessa muodossaan) ja perustelee tätä laadullista eroa viestintäteknologian muutoksella. Edelleen hän erityisesti korostaa, että verkostoyhteiskunta on käytettävissään olevan uuden viestintäteknologian avulla vapautunut tai ainakin vapautumassa jäykistä taloudellisista tuotanto-organisaatioista ja totalitaarisuuteen taipuvaisista valtiobyrokatioista. Tiivistettynä internet ja muut digitaaliset tietoverkot ovat Castellsille vapautuksen teknologioita: ne ovat muuttaneet modernin yhteiskunnan ja kulttuurin epähierarkisemmaksi, valtarakenteeltaan vähemmän keskittyneemmäksi, viestinnällisesti monimuotoisemmaksi ja siten myös yleisesti ottaen vapaammaksi. Castellsin verkostoyhteiskunta on tiettyssä mielessä jo toteutunut teknologinen utopia. Hänen optimisminsa on tarttunut moniin ryhmittymiin – poliitikoista ja yritysjohtajista tutkijoihin ja kansalaisaktiiveihin.

Castellsia on ensi näkemältä helppo uskoa, puhuuhan hän asioista joilla on vastineensa arjessa ja uutisissa (esimerkiksi yhä innokkaammin 3G-kännyköitä liikennevälineissä verkkokäyttävät suomalaiset tai Egyptin ja Tunisian äskettäiset ”arabivallankumoukset”, joissa hyödynnettiin sosiaalista mediaa poliittisen mobilisaation välineenä). On tietenkin vaikea arvioida täsmällisesti sitä, mikä merkitys uusilla viestintäteknologioilla on yhteiskunnallisesti ollut, mutta niiden merkitys on epäilemättä ollut suuri ja näkyvä kaikilla sosiaalisen toiminnan alueilla. Tämän toteaminen on kuitenkin eri asia kuin sen väittäminen, että uudet viestintäteknologiat ovat siirtäneet meidät kokonaan toisenlaiseen yhteiskuntarakenteeseen, jon-

ka arviointiin vanhat teoriat ja käsitteet eivät enää päde. Tietoyhteiskunnan teorioissa ja viestintäteknologiasta innoittuneessa sosiologisessa aikalaisdiagnoosissa ongelmaksi muodostuu se, että niiden näkökulma menneisyyteen tapaa olla hyvin lyhyt. Tämä ”lyhytnäköisyyden diktatuuri saa aikaan sen, että uutuutena ja vallankumouksellisenä pidetään sitä, mikä todellisuudessa onkin rakenteellista kehitystä ja pitkän aikaa menneillään ollut prosessi”.²⁵

Näin on myös Castellsin kohdalla. Hänen ajatuksensa uudesta verkostoyhteiskunnan logiikasta, jossa erityiset paikat määrittyvät vain suhteessaan verkostoon, on historiallisesti kyseenalainen. Mediahistorioitsijat Dwayne Winseck ja Robert Pike käsittelevät teoksessaan *Globalization and Empire* (2007) ensimmäisen maailmanlaajuisen sähköisen viestintäverkoston muotoutumista ajanjaksolla 1860–1930, kohdistuen huomionsa lennättimeen ja sen leviämiseen. He eivät ole ensisijaisesti kiinnostuneita muutoksen teknologisesta puolesta vaan sen poliittisesta ja taloudellista ulottuvuudesta. He osoittavat 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun maailmanlaajuisen sähköisen verkostoitumisen samankaltaisuuden nykyiseen kehitykseen verrattuna ja korostavat että teoreettisessa ja historiallisessa mielessä kyse on vain aste-eroista. Aivan samoin kuin nykyisin globalisaatio- ja tietoyhteiskuntateoreetikot puhuvat rajattomasta maailmasta vailla kansallisvaltiollisia keskuksia, myös lennätinverkostot kytkivät maailman eri osat toisiinsa ylikansallisesti. Lennätinverkostojen kehittämisessä ei Winseckin ja Piken mukaan ollut niinkään kyse eri imperiumien välisistä kiistoista – joskin niilläkin oli vaikutuksensa siihen minkälaisiksi lennätinverkostot muotoutuivat – vaan lennättimen käyttöä ajoivat eri maiden vauraat internationalistit, jotka yhdessä halusivat avata eri maanosat taloudellisille investoinneille ja liiketoiminnalle. Koodisanaan tuolloin ei tosin ollut ”verkostoyhteiskunta”

Brittiläinen Eastern Telegraph Company oli aikansa viestintäjätti. Tässä on kuvattu sen kansainväliset lentäinkaapelilinjat vuonna 1901. Kuva: Atlantic-Cable.com.

tai ”globalisaatio” vaan ”modernisaatio”. Kirjoittajat toteavat myös että ”globalisaatio 1800-luvun lopussa ja 1900-luvun alussa ei ollut pinnallista ja ohimenevää vaan syvää ja kestävä”, ja se rakentui verkostoille ja solmukohtille jotka ”tukivat valtavia pääomien, teknologioiden, ihmisten, uutisten ja ideoiden virtausta.”²⁶

Siten kyse oli pohjimmiltaan samasta asiasta, mistä Castells nykyisin puhuu uutena digitaalisten verkostojen logiikkana. Myös lennättimen käyttöönoton seurauksena maantieteellisesti eriytyneet paikat muodostuvat solmukohtiksi laajemmassa

sähköisessä verkostossa. Se, että Castells vähättelee lennätintä puhumalla sen muodostamista verkostoista ”kvasi-globaalina” on epämääräistä eikä erota lennätintä laadullisesti nykyteknologioista. Yhtä hyvin nykyään internetistä voi puhua ”kvasi-globaalina”, se kun tavoittaa eri maanosat hyvin epätasaisesti. Esimerkiksi Sambianssa yli puolet väestöstä ei ollut viime vuosikymmenen loppupuolella kuullutkaan internetistä ja sitä oli käyttänyt heistä alle 5 prosenttia – tilanne on samansuuntainen muuallakin Saharan eteläpuolisessa Afrikassa.²⁷ Vertailun vuoksi vanhempaa teknologiaa eli radiota

sen sijaan käyttävät viestinnällisiin tarpeisiinsa lähes kaikki sambialaiset.²⁸ Maailman jakautumisella taloudelliseen keskustaan ja periferioihin on pitkä historia, mikä ilmenee globaalien viestintäverkostojen rakenteessa nykyisinkin: maanosien välisten valokaapelikarttojen reitit noudattelevat tihtymiensä osalta hyvin uskollisesti karttoja, joita piirrettiin maailmanlaajuisista lennätinverkostoista yli sata vuotta sitten. Virtuaaliset verkostot eivät ole oma maailmansa vaan sidoksissa yhteiskuntien kehityshistoriaan ja niiden materiaalisen infrastruktuurin jatkuvuuksiin.²⁹

Entä kuinka uskottava on Castellsin väite siitä, että ”verkostoyhteiskunnan” uudet teknologiat johtavat valtakeskittymien hajautumiseen ja tarjoavat näin uudenlaista vapautta? Kysymys on tietenkin hyvin yleinen, mutta joitakin vastahuomioita on aihetta esittää. Ensinnäkin ajatus uuden viestintäteknologian tuottamasta demokratisoitumisesta ja valtahierarkioiden purkautumisesta ei ole mitenkään uusi median sosiaalishistoriaa ajatellen. Se on pikemminkin tyypillinen ajatusmuoto, joka on toistunut eri teknologioiden yhteydessä jo ainakin renessanssialjasta asti. Kirjapainotaitoa pidettiin uuden aikakauden airueena (kompassin ja ruutijauheen ohella), josta aikansa valistunut monitietäjä Samuel Hartlib kirjoitti vuonna 1641, että se ”levittää niin tehokkaasti tietoa että tavalliset ihmiset jotka tuntevat oikeutensa ja yksilönvapautensa eivät enää alistu sorrolle”.³⁰ Ajatus uudesta viestintäteknologiasta demokratian ja vallan hajautumisen välineenä nousi esiin myös lennätintä koskevissa aikalaismuotoissa, jotka puolestaan pohjautuivat jo aiempiin ajatuksiin rautateistä rajoja ylittävinä ja universaalia viestintää edesauttavina verkostoina.³¹

Myös monet median tutkijat ovat esittäneet optimistisia huomioita eri viestintäteknologioiden yhteiskunnallisista vaikutuksista. Kanadalaisen kulttuurifilosofin Marshall McLuhanin oppilas Elizabeth Eisenstein

esitti kirjapainotaidon historiikissaan, että painetut kirjat toivat ihmisten ulottuville moninkertaisen määrän keskenään kilpailevia näkemyksiä eri asioista, mikä oli omiaan heikentämään keskittyneiden ja sensuuria harjoittavien auktoriteettien asemaa.³² Kirjapainotaito rapautti hänen mukaansa Länsi-Euroopassa etenkin katoliseen kirkon vaikutusvaltaa ja raivasi tietä reformaatiolle ja modernin tieteen nousulle. Katolinen McLuhan korosti samoin viestintäteknologian laajoja kulttuurisia vaikutuksia, mutta hänen hahmotelmassaan kirjapainotaito oli sankarin sijasta konnan roolissa. Hän näki television edistyksellisenä teknologiana: se tuki hänen mukaansa ”oraalisena” ja visuaalisena välineenä uudenlaista, kirjapainotaidon heikentämää moniaistillista heimoyhteisöllisyyttä (”globaali maailmankylä”), mikä heikensi länsimaissa kirjojen ja sanomalehtien ylläpitämää yltiörationaalista hallinnan ja kontrollin kulttuuria.³³ Nämä teemat huomioiden ei ole ihme että 1960-luvun ja 1970-luvun amerikkalaiset kulttuuriliberaalit ja Woodstockin kokeneet televisiosukupolven nuoret ottivat McLuhanin ajatukset innostuneesti vastaan. Castells on 1990-luvulta lähtien uudelleenlämmittellyt ”neroksi” ylistämänsä McLuhanin ideoita. Erona on se, että Castells on soveltanut niitä television sijasta internetiin, mikä puolestaan tekee hänestä nykyään ihanteellisen aikalaismuotoilijan ajatellen internetiin ja sosiaaliseen mediaan linkittyvää, paljolti Yhdysvaltain länsirannikolta kumpuavaa verkoutopistista libertarianismia.

Eri viestintäteknologioihin toistuvasti liitetyt väitteet niiden kyvystä purkaa valtakeskittymiä herättää kysymyksen: miksi uskoa viestinten teknologiseen muutosvoimaan, jos kerran niin kirjapainotaito, lennätin, radio kuin televisiokaan eivät aikanaan kyenneet hävittämään epälegitiimiksi koettuja poliittisia tai taloudellisia valtajärjestelmiä? Olihan esimerkiksi 1900-luku länsimaissa sähköisen viestintäteknologian

huimasta kehityksestä huolimatta sotien ja repressiivisten poliittisten järjestelmien vuosisata, ”äärimmäisyyksien aika”.³⁴ Eikö ole uskottavampaa ajatella, että viestintäteknologiat ovat tosiaankin vain välineitä, joita voi niiden eri ominaisuudet huomioidenkin käyttää aina niin vallan keskittämiseen kuin sen haastamiseen? Miksi meidän siis pitäisi ajatella että internet eri sovelluksiin on viimein se teknologia, joka lunastaa vuosisataiset toiveet yhteiskunnallisesta emansipaatiosta? Teknologioita koskevaan aikalaiskommentointiin liittyy usein annos sukupolvinarsismia, toisin sanoen uskoa siihen, että juuri oma sukupolvi ja sen käytössä oleva teknologia on poikkeuksellinen ja mullistava.³⁵

Muutama esimerkki historiasta ja nykypäivästä auttaa suhteellistamaan internetoptimismin ylilyöntejä. Yhtäältä Castellsin kehittymättöminä pitämiä ja siksi hänestä ikään kuin ”luonnostaan” valtahierarkioita tukevia kommunikaatioteknologioita on käytetty myös hierarkioita vastaan. Katolisen kirkon ja itsevaltioiden kirjasensuuria kierrettiin painamalla ja levittämällä salaa kumouksellisia aatteita sisältäneitä kirjoja.³⁶ Sama on toistunut modernilla ajalla eri yhteyksissä, esimerkiksi Itä-Euroopan kommunistivaltioissa, joissa oli paljon maanalaista kustannustoimintaa.³⁷ Huomattakoon että itäblokin hajoamiseen johtaneet vallankumoukset vuonna 1989 tapahtuivat myös aikana ilman internetiä, mikä osoittanee, että kansalaisilla oli tuolloinkin käytössään tehokkaita viestinnällisiä keinoja verkottua ja muodostaa demokraattisia joukkoliikkeitä. Lisäksi monien autoritaaristen valtioiden kyvyssä hallita kansalaisiaan ylhäältä alas, tätä tukevien viestimien avulla, on ollut ilmeisiä rakenteellisia valuvikoja: monet kommunistidiktatuurit ja niiden vuosikymmeniä toistamat ideologiat ja symbolit (esimerkiksi Romaniassa) kaatuivat käytännössä yhdes-
sä yössä. Viestintäteknologioista ja niiden kehitysteestä riippumatta kansalaisilla

näyttää olevan kyky haastaa autoritaariset hallitsijat, mikäli nämä eivät vastaliikkeiden noustessa kykene turvautumaan väkivaltaan ja sen uhkaan yhtä tehokkaasti kuin ennen.

Castellsin mielestä internetin uutuus on siinä, että se kumoaa tehokkaasti, perusominaisuuksistaan johtuen, kaikki kaupalliset ja valtiolliset pyrkimykset informaatiovirtojen rajoittamiseen ja antaa näin ”ennennäkemättömän itsenäisyyden kommunikoiville subjekteille”.³⁸ Hän ei kuitenkaan tällöin huomioi sitä, että vaikka internet tarjoaakin mitä vaihtelevimman määrän informaatiota, käytännössä suurin osa internetin käytöstä ohjautuu suhteellisen pienelle määrälle tunnettuja portaaleja. Länsimaissa nämä ovat useimmiten taloudellisesti voimakkaiden kansallisten tai monikansallisten mediayritysten omistamia mediasivustoja tai sähköisiä markkinapaikkoja, kuten Suomessa.³⁹ Yhdysvalloissa internetin käyttö on viime vuosina keskittynyt merkittävästi taloudellisesti, jopa niin paljon, että tämä on herättänyt pohdintoja siitä, onko internet vieläkin keskittyneempi media kuin esimerkiksi televisio. Vuonna 2010 kolme neljäsosaa kaikista sivuvierailuista kohdistui kymmeneen suosituimpaan internetsivustoon, mikä oli paljon suurempi osuus kuin vuosikymmen aiemmin.⁴⁰ Eräs keskeinen syy tähän kehitykseen on Googlen hakumekanismi, joka suosii kaikkein suosituimpia sivustoja, ja tutkimusten mukaan valtaosa käyttäjistä ei lue hakutuloksia yhtä sivua pidempään. Samasta syystä esimerkiksi kansalaisyhteiskunnan aktivistien tuottama kriittinen tieto jää helposti internetin valtavirtasivustojen jalkoihin. Lisäksi monet autoritaarisesti hallitut valtiot, kuten Kiina ja Saudi-Arabia, ovat onnistuneet rajoittamaan kansalaistensa internetin käyttöä. Verkkomedian vaikutukset demokratialle ovat siis riippuvaisia siitä yhteiskunnallisesta kontekstista jossa sitä käytetään. Toisin sanoen, internet on sosiaalisena teknologiana kohdannut samat poliittiseen ja taloudelliseen valtaan liittyvät

reunaehdot kuin ”kehittymättömämmät” viestintäteknologiat aikaisemmin.⁴¹

Edellä mainittu ei silti tarkoita sitä, etteikö internet ole tehokkaampi viestintäteknologia valtakeskittymien haastamiseen kuin vaikkapa radio, televisio tai perinteinen sanomalehdistö. Internet ja sen vuorovaikutteiset sosiaalisen median sovellukset näyttävät selvästi elävöittäneen demokraattista liikehdintää esimerkiksi edellä mainituissa Pohjois-Afrikan valtioissa ”arabikevään” aikana. Teoreettisesti ja historiallisesti kyse ei kuitenkaan ole ”vallankumouksellisesta” teknologiasta, joka tuottaa joukon yhteiskunnallisia vaikutuksia teknologisten ominaisuuksiensa ansiosta. Internet ei ole ”revolutiivinen” vaan ”evolutiivinen” teknologia, joka on tehnyt sosiaalisesta viestinnästä ja globaalista verkottumisesta aiempaa nopeampaa ja tehokkaampaa.⁴² Itsessään se ei kuitenkaan synnytä yhteiskunnallista liikehdintää vaan korkeintaan voimistaa sitä. Tämän toteaminen on tärkeää siitä syystä, että aiheeseen liittyy paljon mystifiointia. Kairon Tahrir-aukion tapahtumat vuonna 2011 ovat monelle, Castells mukaan lukien,⁴³ paraatiesimerkki sosiaalisen median määräävästä roolista poliittisessa muutoksessa. Castells jättää kuitenkin mainitsematta kyselytutkimuksen, jonka mukaan egyptiläiset aktivistit nojautuivat keskinäisessä viestinnässään ja poliittisen informaation hankinnassaan eniten kasvokkaiseen kanssakäymiseen, puhelimiin ja perinteisiin viestimiin (televisio ja sanomalehdistö), vaikka he käyttivät myös Facebookia ja Twitteriä.⁴⁴

Laajemmin ajateltuna mainitun kaltaisen liikehdinnän merkittävyys demokraattiselle muutokselle ei nouse vain sen muodollisesta rakenteesta (Castellsin korostamat uudet kommunikaatioverkostot) vaan sen taidosta organisoitua siten, että se kykenee tuottamaan vahvoja poliittisia koalitioita, johtajuutta ja konkreettisia instituutioita, jotka parhaassa tapauksessa korvaavat epälegitiimit instituutiot ja muuttavat siten

pysyvästi demokratian rakenteita.⁴⁵ Mikään määrä käytettävissä olevaa teknologiaa, olipa se kuinka edistynyt hyvänsä, ei takaa, että sosiaalisilla liikkeillä on kykyä tähän.⁴⁶ Castells korostaa teknologiavetoisesti ”verkoston” ideaa itsessään ja olettaa sen uudet digitaaliset muodot lähtökohtaisesti vapauttaviksi. Eri yhteiskunnalliset ja historialliset kontekstit huomioiden ne eivät kuitenkaan ole sitä. Verkostot eivät välttämättä kykene haastamaan valtaa, ja taloudelliset ja poliittiset eliitit voivat ottaa verkostot ja verkko-teknologiat oman hierarkkisen hallintansa välineeksi.⁴⁷ Hierarkiat ja verkostot eivät ole toisiaan historiallisesti seuraavia ja toisilleen vastakkaisia sosiaalisen organisoitumisen muotoja. Sen sijaan ne esiintyvät rinnakkaisesti eri historian vaiheissa, tavoilla jotka tekevät turhaksi niiden erottamisen toisistaan yhtä jäykän dualistisesti kuin Castellsin verkostoyhteiskunnan analyysissä.⁴⁸

VIESTINTÄTEKNOLOGIAT AJAN JA TILAN KUMOAJINA

Toinen, verkostoitumisen ideaan läheisesti liittyvä teema viimeaikaisessa yhteiskunta-teoriassa on ollut väite, jonka mukaan uusi digitaalinen viestintäteknologia on lopullisesti murskannut ajan ja tilan esteet. Tämä teema nousee esille Castellsin lisäksi monilla muillakin globalisaatiosta kirjoittaneilla nykysosiologeilla.⁴⁹ Brittososiologi Anthony Giddens on ”myöhäismodernia” ja globalisaatiota käsittelevissä analyyseissään korostanut ajan ja tilan rajoitusten kumoutumista nyky-yhteiskuntia historiallisista edeltäjistään erottavana tekijänä. Hänen mukaansa sosiaaliset suhteet ovat nykyisin irronneet lokaaleista ja kansallisista puitteistaan ja sulautuneet osaksi maailmanlaajuisia suhdverkostoja. Siten koko yhteiskunnan käsite tulee nykyisin ymmärtää aiempaa laajempaan, aidosti globaalina käsitteenä. Väitteiden tueksi Giddens viittaa viestintäteknologian

kehitykseen. Myöhäismoderneja yhteiskuntia leimaa hänen mukaansa uudenlainen "kokemuksen medioituminen" eli "kaukaisten tapahtumien tunkeutuminen arkitajuntaan" medioiden välityksellä.⁵⁰ Siten ihmiset voivat olla paremmin tietoisia suurten maailmanjohtajien edesottamuksista kuin välittömän naapurustonsa tapahtumista. Erityisesti tietoliikennesatelliittien ja uusien viestintäverkkojen ansiosta, "ensimmäistä kertaa historiassa, välitön kommunikaatio on mahdollista maailman eri puolilta toisille".⁵¹

Kenties kaikkein ohjelmallisimmin tätä ajatusta on vienyt eteenpäin saksalainen sosiologi Ulrich Beck, jonka mielestä yhteiskuntatieteiden tulee siirtyä pois "metodologisesta nationalismista" kohti "kosmopolitanistista perspektiiviä".⁵² Beckille tässä on kyse syvällisestä paradigmanmuutoksesta, jonka puolesta hän on uterasti kirjoittanut ja jonka perusajatukset sosiologit ovatkin nykyisin laajalti omaksuneet.⁵³ Metodologisella nationalismilla Beck viittaa halveksuvasti yhteiskuntatutkimukseen – hänen mukaansa suurimpaan osaa siitä – joka ei kykene hahmottamaan "rajoja ylittävän vuorovaikutuksen" ja "ylikansallisten elämäntapojen" lisääntynyttä merkitystä, erityisesti nuorten ikäluokkien keskuudessa. Muita esimerkkejä tällaisista uusista "globaaleista realiteeteista" ovat kapitalismin rahavirrat, maailmanlaajuisesti organisoituvat sosiaaliset liikkeet, terrorismin rajoja ylittävät verkostot sekä maailman eri osia yhdistävät viestintä- ja kuljetusteknologiat.⁵⁴ Viimemainitut nousevat erityisasemaan Beckin ja Beck-Gernsheimin väitteessä, jonka mukaan niiden ansiosta "etäisyydet alkavat kutistua, eivät vain kvantitatiivisesti vaan myös yhteiskunnalliselta merkitykseltään: nykyisin jopa valtaviin etäisyyksien yli on yhä enemmän kommunikaatioyhteyksiä ja yhteen kokoontumisen tapoja. Maantieteellisen etäisyyden ei enää tarvitse tarkoittaa sosiaalista etäisyyttä."⁵⁵

Vastaava väite esiintyy tavan takaa myös sosiologisissa määritelmissä ja perusteluissa, jotka koskevat globalisaatiota. Peruserkityksessään globalisaatio ei tarkoita sen ihmeellisempää kuin maailman eri osien välisten yhteyksien nopeutumista ja lisääntymistä. Sosiologiassa siitä on kuitenkin tehty kunnianhimoinen teoreettinen käsite, jolla perustellaan samanlaista paradigmasiirtymän tarvetta kuin mikä tulee esille Castellsin "verkostoyhteiskunnan" diagnooseissa tai Beckin puheissa kosmopolitanismista.⁵⁶ Sosiologisessa globalisaatioteoriassa viestintäteknologian kehitystä koskevat väitteet ovat nousseet arvoon arvaamattomaan. Kenties pisimmälle viedyn esimerkin tästä tarjoaa hollantilainen tutkija Jan Aart Scholte. Hän esittää seuraavanlaisen väitteen siitä, mikä globalisaatiossa on historiallisesti uutta.⁵⁷ Hänen mukaansa globalisaatio voidaan periaatteessa nähdä jo vanhastaan tuttuna ilmiönä, sillä sitä voidaan pitää esimerkiksi uutena ilmauksena talouden kansainvälistymiselle ja markkinoiden maailmanlaajuiselle liberalisoitumiselle. Globalisaatio voi viitata myös minkä tahansa kulttuuripiirteen "universalisoitumiseen". Nämä voivat olla peräisin yhtä hyvin läntisestä maailmasta (esimerkiksi klassinen sinfoninen musiikki tai television saippuaoopperat) kuin sen ulkopuolelta (esimerkiksi kiinalaisen tai intialaisen keittiön maailmanlaajuinen suosio). Vaikka tämänkaltaisia ilmiöitä esitetään usein synonyymina "globalisaatiolle", näistä puhuminen ei Scholten mukaan teoreettisesti ja historiallisesti tuota mitään uusia oivalluksia keskusteluun laajoista yhteiskunnallisista muutoksista – rajat ylittävällä taloudellisella toiminnalla ja kulttuuripiirteiden maailmanlaajuisella leviämällä kun on pitkä historia.

Seuraavaksi Scholte tekee kuitenkin siirron, joka on hänen mielestään ratkaiseva. Jos nimittäin suuntaamme huomiomme ajan ja tilan kokemisessa tapahtuneisiin muutoksiin, voimme silloin hänen mu-

kaansa puhua aidosta laadullisista muutoksista. Tämä taas edellyttää jälleen väitettä sähköisen viestinnän vallankumouksesta. Scholten mukaan aika ja tila ovat nykyisin deterritorialisoituneet, siis irronneet kokonaan fyysisistä, paikallisista rajoitteistaan. Aina kirjapainotaidon keksimisestä alkaen edistysaskeleet viestintäteknologiassa, mukaan lukien varhaisemmat sähköiset viestintävälineet eri muodoissaan, ovat johtaneet fyysisten paikkojen ja etäisyyksien merkityksen vähenemiseen. Mutta vasta viime vuosikymmeninä, tietoliikennesatelliittien ja ennen muuta internetin kehityksen ansiosta, territoriaalisilla etäisyyksillä ei ole enää mitään merkitystä sosiaalisissa suhteissa.⁵⁸ Etäisyydet voidaan teknologioiden avulla ylittää reaaliaikaisesti ja ilman että kansalliset rajat asettavat niille merkittäviä esteitä. Tämä asiantila Scholten mukaan vaatii uutta yhteiskuntateoriaa ja uusia käsitteitä, kuten juuri globalisaatiota. Tässä kohdin ”globalisaatio” myös kiepsahtaa kuvaavasta termistä selittäväksi käsitteeksi. Maailmanlaajuisten yhteyksien lisääntyminen tai tihtyminen ei ole jotain jota selitetään muilla keinoin – esimerkiksi viittaamalla kapitalismin laajentumishakuihin luonteeseen – vaan ”globalisaatio” itsessään, viestintäteknologiaan kehitykseen liittyvänä ajan ja tilan rajoitteiden murtumisena, alkaa selittää kaikkea mahdollista yhteiskunnallista ja kulttuurista muutosta. Arkimerkityksien tuolla puolen, analyttisesti globalisaatio on siis yhtä kuin sähköisen viestintäteknologian kausaalisesti tuottama mullistus siinä miten aika ja tila nykyisin koetaan suhteessa aiempaan. Nykyisessä yhteiskuntateoriassa tätä pidetään ratkaisevan tärkeänä pyrittäessä ymmärtämään laadullista siirtymää varhaisemmasta modernista kohti ”myöhäismodernia” tai globaalia yhteiskuntaa.

Edellä mainituista väitteistä johtuen viestintäteknologian historialla näyttäisi siis olevan suuri strateginen merkitys uudelle yhteiskuntateorialle. Ikävä kyllä globalisaa-

tioteoreetikot eivät vakavasti pyri perustelemaan väitteitään historiallisen vertailun avulla. Globalisaatiosta kirjoittaneille sosiologeille on luonteenomaista se, että he pehmentävät jatkuvasti väitteitään suurista yhteiskunnallisista mullistuksista toteamalla että vaikka globalisaatiossa on kyse merkittävästä muutoksesta, se kuitenkin jatkaa monia modernista yhteiskunnasta tuttuja kehityskulkuja.⁵⁹ Heidän väitteensä ajan ja tilan rajoitteiden kertakaikkisesta kumoutumisesta ovat tästä syystä tietyllä tapaa ristiriitaisia. Niissä viitataan jo pitkään vallalla olleisiin kehityskulkuihin, joiden jatkuvuus toisaalta todeksi myönnetään, ja tästä syystä koko globalisaation uutuutta koskeva argumentti on ”lähtökohtaisesti laho”.⁶⁰ Tämä ristiriita ei ole silti estänyt argumentin toistamista yhä uudestaan: myös Castellsille globalisaatio tarkoittaa ”territoriaalisten ja institutionaalisten rajojen ylittämistä tietokoneistettujen televerkkojen avulla” ja juuri nämä aiempaa nopeammat ja tehokkaammat digitaaliset viestintäteknologiat ”erottavat nykyiset globalisaatioprosessit aiempien historianvaiheiden globalisaatiomuodoista”.⁶¹

Globalisaatiota koskeva sosiologia ei ole sinänsä historiatonta. Se on teemana tuonut maailmanlaajuisten verkostojen ja niiden historian uudessa muodossa sosiologiseen keskusteluun.⁶² Silti mainitut väitteet ajan ja tilan kumoutumisesta ovat ongelmallisia johtuen siitä, että ne eivät huomioi riittävästi sähköisen viestintäteknologian ja sen kehitystä koskevien aatteiden menneisyyttä. Moderni länsimainen mielikuvitus on ollut jo pitkään intoutunut nimenomaan ajan ja tilan ylittämisen ajatuksesta. Oman aikansa merkittävä aikalaistiivistys Oswald Spengler kirjoitti teoksessaan *Länsimaiden perikato* (julkaistu alun perin 1918–1922) lentokoneiden, radion ja muiden modernien keksintöjen ”faustisesta tekniikasta”, jonka seurauksena ”hurmioitunut sielu tahtoo lentää ajan ja avaruuden yli” ja joka ”houkuttelee rajattomiin etäisyyksiin”.⁶³

Amerikkalainen Charles Cooley oli ensimmäisiä sosiologeja, jotka nostivat Castellsin tapaan uudet viestimet keskeiseksi osaksi yhteiskuntateoriaa. Hän kirjoitti, että radion, sanomalehdistön, lennättimen, uutistoimistojen ja puhelimen 1900-luvun alussa tuottamat muutokset olivat ”niin läpikäyviä, että ne muodostavat uuden aikakauden viestinnässä ja koko yhteiskunnassa”.⁶⁴ Cooleyn mukaan moderni sähköinen viestintä ei kaivannut arviointia niinkään mekaanisten aspektiensa vuoksi, vaan sen suhteen, miten se vaikuttaa ihmiskunnan tietoisuuteen. Niinpä hän pohdiskeli sitä, miten ihmisten tietoisuus oli laajentunut. ”Sosiaaliset kontaktit laajenevat tilassa ja nopeutuvat ajassa” ja samalla ne osoittavat uudenlaista maantieteellisistä rajoista riippumatonta viestintää, jonka seurauksena ”laajat kansakunnat, ja lopulta koko maailma voi liittyä osaksi eloisaa henkistä ykseyttä”.⁶⁵ Cooley totesi, kuten Giddens lähes vuosisata myöhemmin, miten medioiden välityksellä ”ihmiset ovat paljon enemmän tietoisia siitä mitä Kiinassa tapahtuu, jos se vain sattuu heitä kiinnostamaan, kuin tapahtumista sadan mailin päässä”.⁶⁶

Ajanjakso vuosien 1880 ja 1918 välillä oli Pohjois-Amerikassa todellinen ”ajan ja tilan kulttuuri”.⁶⁷ Aikalaiskommentaattorit julistivat tuolloin uuden, entistä nopeamman elämänmuodon kehittymistä ja etäisyyksien kumoutumista uusien liikenne- ja viestintävälineiden vaikutuksesta. Erityisesti lennätin, ”viktoriaaninen internet”,⁶⁸ nostatti näitä tunnelmia. Englannin pääministeri Robert Gascoyne-Cecil julisti sen vuonna 1889 välineeksi ”joka kokosi koko ihmiskunnan samalle suurelle tasolle” ja Charles Dickens puolestaan näki lennättimen ”ihmeellisimpänä moderneista ihmeistä”, vaikuttavampana kuin ”pikajunat, kivuttomat leikkaukset ja lasipalatsit”.⁶⁹ Ilmiö ei ollut tuntematon Suomessakaan. Suomalainen sosiaalipoliitikko Einar Böök kirjoitti kosmopoliittisia aatteita ruotineessa *Valvoja-*

lehdessä ensimmäisen maailmansodan kynnyksellä ”yleisihmisyydestä ja kansainvälisyydestä” ja pohti samalla niiden ”teknillisiä edellytyksiä”:

”kulkuliikenteen alalla vasta koneet ovat saaneet aikaan mullistavan kehityksen; ympäri maapallon ulottuu kulkulaitosten säieverkko; maanosat ovat nyt toisiaan lähempänä, kuin joku vuosisata sitten Euroopan eri maat” [...] Ja sähkö, langan johtaman tai langattomana lennättää sanomat muutamassa hetkessä etäisimmistäkin seuduista toisiin. Ymmärtääksemme, mitä tämä merkitsee, tarvitsee vain muistaa esim., että kesti kuukauden, ennen kuin Kustaa Aadolfin kuolinsanoma saapui Tukholmaan Ruotsin neuvostolle.”⁷⁰

Cooleyn tavoin Böök edusti aikansa progressivistisia aatteita. Myös Böökille teknologisten edistysaskeleiden ja niiden luomien yhteyksien merkitys oli mentaalinen ja utooppinen, niiden avulla kun ”on luonnollista että [...] henkiset yhdyssiteet kansojen välillä hiljaisesti säie säikeeltä punoutuvat yhä lujemmiksi”.⁷¹

Vastaavat kosmopoliittiset näkemykset olivat hyvin yleinen osa aikalaiskeskustelua 1900-luvun alkuvuosikymmeninä. Lukuisat eurooppalaiset ja amerikkalaiset filosofit, insinöörit, taloustieteilijät ja kulttuurikommentaattorit kirjoittivat tuolloin teoksia, joissa kritisoitiin ankarasti ahdasmielistä kansallismielisyyttä ja uumoiltiin pian koitettavaa maailmanlaajuisen henkisen yhteyden aikaa, paljon juuri viestintäteknologian edistykseen uskoen. Nämä aatteet kokivat ymmärrettävistä syistä kolhuja 1930-luvulla ja toisen maailmansodan aikana, mutta ne nousivat uudelleen esiin kylmän sodan vuosikymmeninä, joskin aiempaa vaimeampina.⁷² Kylmän sodan loputtua kosmopolitanismi palasi osaksi julkista keskustelua uudella voimalla, samalla kun globalisaatiosta tuli merkittävä iskusana. Kosmopolitaaniset ajatusvirtaukset kumpuavat kaukaa

historiasta, ja Beckin tapa markkinoida niitä tuoreena viitekehystenä on vähintäänkin liioitteleva. Nykyisten aikalaisdiagnostikoiden väheksyvät puheet ”metodologisesta nationalismista” ovatkin omassa historiantajun puutteessaan ristiriitaisia. Niissä menneisyyden ajatusmuodot tuomitaan yksipuolisesti kansallisesti rajoittuneiksi, samalla kun oman näkökulman laajentaminen maailmanlaajukseksi markkinoidaan uutena viisautena. Tämä asetelma käy mahdollisesti vasta kun mainittu kosmopolitanismin aatehistoria – ja sen kytkös viestintäteknologiaa koskevaan keskusteluun – unohdetaan, mitä voi pitää itsessään metodologisesti nationalistisena kapeakatseisuutena. Analyttisesti uskottavampaa olisi ymmärtää kansalliset puitteet ja maailmanlaajuiset yhteydet yhteiskunnallisen ja kulttuurisen orientaation muotoina, jotka esiintyvät modernilla ajalla rinta rinnan eri voimakkuuksilla, eikä kuvitella niiden välille kaksijakoista historiallista siirtymää.⁷³

Laajemmin ajatellen ajan ja tilan kokemisessa on tietysti ihmiskunnan historian kuluessa tapahtunut merkittäviä muutoksia. Muinaisille egyptiläisille Niilin laakso oli ihmiskunnan keskus ja elämän lähde, ja sitä ympäröivät vuoret, ylängöt ja niiden takaiset maat olivat hedelmättömiä alueita, vieraiden ihmisten ja petojen asuttamia.⁷⁴ 1300-luvun alun ranskalaisen Montaignen kylän asukeille maailma oli maantieteellisessä mielessä yhtä kuin välitön lähiseutu laidunvaellusten ja kauppamatkojen määrittämänä, eikä ”Ranskalla” kuningaskuntana ollut heille maantieteellistä merkitystä, joskin sen mahti ilmeni eri tavoin.⁷⁵ Tällainen eristyisyys oli osin seurausta käytettävissä olevista viestintä- ja liikennevälineistä. Kääntäen kirjapainotaito todella laajensi ihmisten maailmankuvaa myös maantieteellisesti. Tämä käy ilmi esimerkiksi historioitsija Carlo Ginzburgin kuvauksessa lukutaitoisesta italialaisesta mylläristä Menocchioista, joka joutui 1500-luvun lopussa inkvisition

kohteeksi luettuaan muun muassa Sir John Mandavillen matkakirjan, jossa kerrottiin kaukaisista maista ja niiden asukkaiden oudoista tavoista (joiden tunkeutumista tavalisten ihmisten tajuntaan katolinen kirkko ei suvainnut).⁷⁶

Tällaiset esimerkit huomioidenkin suhtaudun silti suurin varauksin väitteeseen, jonka mukaan nykyinen digitaali- ja verkkoviestintäteknologia aiheuttaisi tarpeen muokata yhteiskuntateoriaa kokonaan uuteen uskoon. Kuten edellä on todettu, globalisaatiososiologioiden korostamat väitteet ajan ja tilan kumoutumisesta ovat historiallisesti likinäköisiä: ne nostavat uutuutena esiin pitkäkestoisia prosesseja. Samuel Morsesta ylistettiin hänen kuolinvuotenaan 1872 keksijänä, joka oli aiheuttanut sen, että ”aika ja tila eivät enää hallinneet meitä”.⁷⁷ Muutokset ihmisten tavassa hahmottaa tätä hallintaa olivat kuitenkin lähteneet liikkeelle jo aiemmin. Teoksessaan *Junamatkan historia* Wolfgang Schivelbusch kirjoittaa siitä, miten ”rautatie hävitti tilan ja ajan”:

”Kun matkustuspaikkakuntien välissä sijaitseva perinteinen matkustustila hävisi, paikkakunnat tulivat lähemmäksi toisiaan ja törmäsivät toisiinsa. Ne menettivät aikaisemman ajallisen ja tilallisen identiteettinsä, joka oli määräytynyt välissä olleen tilan perusteella. Maantieteellisiin etäisyyksiin perustunut eristyisyys oli synnyttänyt paikkakunnille ajallisen ja paikallisen identiteetin, tietoisuuden omasta itsestä ja omasta yksilöllisyydestä”.⁷⁸

Olisi virheellistä sanoa, että paikallinen identiteetti on nykyään kadonnut tyystin, mutta lainauksessa tuodaan esiin 1800-luvun aikalaisten kokemuksellinen muutos, mitä Suomessa Juhani Aho heijasteli romaanissaan *Rautatie*. Juuri tähän ajallisen-tilallisen kokemuksen muutokseenhan monet yhteiskuntateoreetikotkin vetoavat puhuessaan uuden viestintäteknologian vallankumouksellisuudesta. Viimeistään rautatien kehityksessä oli jo kiteytyntä se, mistä Castells

vuosituhannen taitteessa kirjoittaa verkostoyhteiskunnan ”virtausten tilana”, jota lennätin kiihdytti entisestään irrottaessaan symbolien viestimisen fyysisistä liikennevälineistä.⁷⁹ Jos joku kokee tarvetta puhua viestinnän vallankumouksesta, rautatie ja lennätin tarjoavat tähän paremmat edellytykset kuin internet, ainakin jos puhumme nykyiselle aikalaisdiagnostiselle yhteiskuntateorialle leimallisista tavoista lähestyä asiaa.⁸⁰

LOPUKSI

Olen edellä esittänyt joukon varauksia väitteisiin, joita nykyisten yhteiskuntateoreetikoiden tavassa keskustella viestintäteknologian muutoksesta on esiintynyt. Olen nostonut esiin näiden väitteiden kyvyttömyyden peilata itseään historiallisesti, ja tästä syystä näen, että teknologian historian tutkimuksella on potentiaalisesti paljon annettavaa myös yhteiskuntateorialle. Historioitsija David Edgerton on todennut, että argumentit uusien teknologioiden laadullisesta ainutlaatuisuudesta saavat tyypillisesti ja kyseenalaisesti tukensa siitä, että ne kieltävät oman historiansa.⁸¹ Teknologian historian ottaminen vakavammin voisi auttaa korjaamaan niitä historiallisia likinäköisyyksiä, joita nykyiseen keskusteluun globalisaatiosta, tietoyhteiskunnasta ja verkostoitumisesta on pesiytynyt. Silti kyse ei ole yksinomaan historian kuvaamisesta, sillä yhteiskuntateoriasta puhuttaessa olemme aina tekemisissä sille ominaisten analyyttisten pohdintojen kanssa, ennen kaikkea sen kysymyksen kanssa mitkä seikat voimakkaimmin ohjaavat yhteiskunnallista muutosta. Tästä syystä esitän lopuksi pari huomiota siitä, millä tavoin kuvaamani väitteet ja niitä vastaan esittämäni kritiikit kytkeytyvät vanhastaan tuttuun teknologisen determinismin ongelmaan. Tämä mahdollistaa myös vastauksen antamisen siihen, miksi niin monet nykyiset yhteiskuntateoreetikot ovat silminnähden

viehättyneitä uusista kommunikaatioteknologioista.

Korostin edellä sitä, miten jo esimerkiksi rautatie ja lennätin muodostivat 1800-luvulla verkostoja globalisaatioteoreetikkojen tarkoittamassa mielessä. Tämä huomio ei kuitenkaan vielä vastaa siihen kysymykseen, mikä teoreettinen merkitys näiden varhaisempien liikenne- ja viestintäteknologioiden historialliselle esiinmarssille tulisi antaa. Toisin sanoen, jos kerran ”verkostoyhteiskunta” ja ”ajan ja tilan kumoutuminen” ei ole jotain mikä on tapahtunut vasta 1900-luvun loppupuolella, aiheuttivatko sitten rautatie ja lennätin sen 1800-luvulla? Tässä ei ole tietenkään tilaa käsitellä teknologisen determinismin eri ulottuvuuksia⁸² kattavasti, mutta lyhyt vastaukseni on, että eivät aiheuttaneet. Yhteiskuntateorian kannalta (ja toki muutenkin) on tärkeää nähdä teknologian kehitys yhteydessä niihin poliittisiin ja taloudellisiin voimiin jotka sen kehitystä ohjaavat.⁸³

Verkostoyhteiskunnan ja ajan ja tilan ylityksen teema asettuu kokonaan toisiin uomiin, jos sitä pohtii osana teollisen kapitalismin pitkää historiaa. Jo varhainen teollinen kapitalismi tarkoitti kaukana toisistaan sijaitsevien paikkojen yhteen nivoutumista tuotannollisessa mielessä. Sen kehitys loi alusta asti uudenlaisia yhteyksiä etäisyyksien yli: esimerkiksi Lancashiren kutomoita 1800-luvulla oli mahdotonta ajatella ilman Amerikan preerian puuvillaplantaaseja.⁸⁴ Kapitalismin perusluonteena on levittää itseään taloudellisenä järjestyksenä, toisin sanoen laajentua tilassa (”globalisoitua”) sekä etsiä jatkuvasti uusia raaka-ainelähteitä ja uusia markkinoita tuottamilleen tavaroille. Se pyrkii siis jo lähtökohtaisesti ylittämään kaikki maantieteelliset esteet ja tästä syystä sen dynamiikkaan kuuluu voimakas tarve kehittää tämän mahdollistavia kuljetus- ja viestintäteknologioita. Ei ole sattumaa että nämä teknologiat alkoivat voimakkaasti kehittyä juuri 1800-luvulla ja

”Tietoyhteiskunnan” verkostoissa virtaa materiaalisia hyödykkeitä enemmän kuin koskaan. Helsingin konttisatamaa 2010. Kuva: Helsingin Satama.

sen loppupuolella, esikapitalististen tuotantotapojen ja sosiaalisten suhteiden väistyessä Länsi-Euroopassa ja sen maaseudun väestön siirtyessä teollisiin tuotantokeskuksiin joukkomittaisesti. Niinpä ”ajan ja tilan kumoutuminen” 1800-luvulla ei ollut jotain mikä tapahtui tiettyjen kuljetus- ja liikenneteknologioiden omalakisesta vaikutuksesta, vaan sen taustalla oli kehittyvän kapitalismin oma sisäinen dynaamisuus.⁸⁵

Ei ole sattumaa, että kapitalististen yhteiskuntien taiteessa ja kulttuurissa tapahtuu samoihin aikoihin siirtymä, jossa ylevyyden kokemus alkaa kohdistua teknologian huipusaavutuksiin aiemman luonnonihmeiden ihastelun sijaan.⁸⁶ ”Teknologisen subliimin” kohteet ovat tyypillisesti olleet suuriin rakennuksiin tai tieteeseen ja teknologiaan liittyviä saavutuksia, mukaan lukien sillat, pilvenpiirtäjät, lentokoneet, ydinvoima ja lennättimestä alkaen myös sähköinen vies-

tintäteknologia. Kyseessä ovat siis monessa tapauksessa innovaatiot jotka ovat edesauttaneet välimatkojen ylittämistä. PC-tietokoneet, internet ja älypuhelin edustavat oman aikamme erityistä teknologisen ylevyyden muotoa, ”digitaalista subliimia”,⁸⁷ josta versoo ajan ja tilan ylittämisen kaltaisten teemojen ohella myös optimistisia visioita demokraattisemmasta tulevaisuudesta. Tällä tavoin näihin teknologioihin liitetyt ominaisuudet tietenkin myös legitimoivat tehokkaasti nykyistä yhteiskuntajärjestystä.⁸⁸

Vaikka nykyisten yhteiskuntateoreetikoiden ja aikalaiskommentaattorien viihtyminen digitaalisiin viestintäteknologioihin voi vaikuttaa täysin luonnolliselta suhtautumiselta ajatellen niiden näkyvää roolia modernien yhteiskuntien arjessa, asia ei suinkaan ole ongelmaton. Jonkin teknologian kulttuurinen näkyvyys ei ole automaattisesti taen sen universaalista merkittävydestä.⁸⁹ David

Edgertonin mukaan julkista ja myös akateemista keskustelua teknologioista ja niiden historiallisista vaikutuksista on leimannut innovaatiokeskeisyys. Sitä voimistaa se, että teknologioista ovat usein julkisuudessa äänessä niiden kehityksestä vastanneet yritykset, yritysjohtajat, suunnittelijat ja median teknologiakeskeiset asiantuntijat, jotka ylikorostavat kommentoimiensa teknologioiden kaikenpuolista mullistavuutta. Innovaatiokeskeisyyden vastavedoksi Edgerton suosittaa käyttökeskeisyyttä, joka uudesta teknologiasta lumoutumisen sijaan näkee aiemmin kehitettyjen teknologioiden käytön jatkuvuudet nykyajassa.⁹⁰

Tällainen näkökulma auttaisi korjaamaan sen näköharhan, että maailma olisi viime vuosikymmeninä muuttunut virtuaalisesti verkottuneeksi ja sen seurauksena vähemmän materiaaliseksi, toisin sanoen tietyllä tapa aiempaa ”aineettomammaksi”. Uusista tietoverkoista huolimatta esimerkiksi maailman merireiteillä kulkee enemmän tavaraa konteissa kuin koskaan ennen.⁹¹ Läntisen maailman ”tietoyhteiskuntien” kodit eivät tosiasiaa ole koskaan olleet niin täynnä tavaraa kuin nykyisin, mikä ilmenee kiteytyneesti viimeaikaisissa tositelevisio-ohjelmissa, joissa psykologit auttavat pakko-oireisia keräilijöitä pääsemään eroon tavarakasoistaan, tai Tyynen valtameren pintakerrokseen lisääntyvästi keräytyvässä mikrokokoisessa muoviroskassa, joka on kulutustavaroista peräisin.⁹² Näissä kaikissa on kyse tuotteista, jotka ovat ”kiistämättä materiaalisia” ja jotka on tuotettu teollisesti tehtaissa ja kuljetettu fyysisesti (ja edelleen sängen hitaasti) paikasta toiseen.⁹³ Vastavasti vaikka osa maailman väestöstä voi vauraudestaan johtuen matkustella työasioissa ja vapaa-ajallaan eri maanosien välillä, suurimmalle osalle kokemus ajan ja tilan kumoutumisesta jää fyysisesti kokematta, sillä he ovat taloudellisista syistä sidottuja siihen paikkaan, jossa asuvat ja työskentelevät. Eliittiin ja keskiluokkaan kuuluvien lento-

matkustuskin näyttää nykyisin hidastuneen kiristyneistä turvatoimista johtuen, samalla kun rajoilla tapahtuvasta turvakontrollista on tullut maailmanlaajuisesti kasvava ala.⁹⁴

Nähdäkseni nykyisen yhteiskuntateorian viestintäkeskeinen epähistoriallisuus on merkittäviltä osin seurausta siitä taloudellisesta järjestyksestä, jonka keskellä elämme. Nykykapitalismiin liittyvät keskeisesti tietoyhteiskuntavisiot, jotka painottavat luovuutta, innovaatioita, innovaatiojärjestelmiä ja niiden tuottamia kansallisia kilpailuetuja. Tässä visioinnissa, joka perustuu esimerkiksi taloustieteilijä Joseph Schumpeterin analyyseihin luovasta tuhosta, teknologiset innovaatiot ja niiden kehittäjägurut nähdään koko globaalin kapitalismin edistyksen moottoreina. Sitä ne tietysti eräässä mielessä ovatkin: kapitalistista taloutta ajavat eteenpäin juuri ne voitto-odotukset, joita onnistunut teknologinen innovointi sen kehittäjille ja patentoijille lupaa.⁹⁵ Digitaaliset viestintäteknologiat ja niiden sovellukset edustavat nykyisen innovaatiokapitalismin huippua, ne ovat kaikkein ”cooleimpia” nykYTEknologioista.⁹⁶ Siksi niihin liittyy myös fetisistisiä lupauksia ja yltiöpäisiä poliittisia ja taloudellisia odotuksia.⁹⁷ Teknologian historia ja sen aidosti huomioiva yhteiskuntateoria ei kuitenkaan voi perustua sille mikä on muodikasta ja kapeassa taloudellisessa mielessä innovatiiviseksi miellettyä. Sen pitäisi pystyä ottamaan kriittistä etäisyyttä vallitsevista ajatusmuodoista ja tuoda realistisesti esiin liiallisen innovaatiokeskeisyyden vuoksi unohtuneita, ja siksi kenties epämuodikkailta vaikuttavia historiallisia ja materiaalisia jatkuvuuksia.

VTT Marko Ampuja on yliopistonlehtori Helsingin yliopiston sosiaalitieteiden laitoksella viestinnän oppiaineessa.

Tämä artikkeli on vertaisarvioitu. *Tekniikan Waiheita* kiittää vertaisarvioijia arvokkaista kommentteista.

- ¹ Rantanen 2005, 141, 146.
- ² Mattelart 2003, 7.
- ³ Himanen 2004; Himanen 2012; Himanen & Castells 2002.
- ⁴ Silfverberg & Vehkoo 2013.
- ⁵ Kerkelä 2004, 83.
- ⁶ Bell 1974, 29–30, 467.
- ⁷ Noro 2004.
- ⁸ Kerkelä 2004, 83; Ampuja 2012.
- ⁹ Sama ongelmakohta nousee nykyisin esiin myös viestinnän tutkimuksessa, jonka piirissä (erityisesti Länsi-Euroopassa) on viime vuosina korostettu voimakkaasti yhteiskuntien ”mediatisoitumista” (mediatization). Esimerkiksi Krotz (2007) näkee, että siinä on kyse ”metaprosessista”, joka on yhtä merkittävä kuin teollistuminen tai globalisaatio. Nämä väitteet ovat viestintäkeskeisyydessään vähintään yhtä ongelmallisia kuin vastaaventyypiset väitteet nykyisessä aikalaisdiagnostisessa yhteiskuntateoriassa, mutta rajaudun tässä esityksessä vain jälkimmäiseen.
- ¹⁰ Golding 2000, 165–166.
- ¹¹ Eriksson 2009, 10. Verkostoajattelun eri muodoista, suunnista ja historiasta tarkemmin, ks. Eriksson 2009 ja Eriksson 2012, 141–150.
- ¹² Ks. Matterlart 2000; 2003.
- ¹³ Castells 2010a; Castells 2010b; Castells 2010c.
- ¹⁴ Castells 2009; Castells 2012.
- ¹⁵ Castells 2000c, 6.
- ¹⁶ Ks. Webster 2002.
- ¹⁷ Castells 2000c, 13–14.
- ¹⁸ Castells 2010a, 30.
- ¹⁹ Castells 2009, 21–22.
- ²⁰ Castells 2009, 22.
- ²¹ Castells 2009, 22.
- ²² Castells 2009, 22–23.
- ²³ Emt., 23
- ²⁴ Castells 2010a, 5.
- ²⁵ Mattelart 2003, 157.
- ²⁶ Winseck & Pike 2008, 1–2.
- ²⁷ van Rensburg 2012.
- ²⁸ Murthy & Hussain 2010.
- ²⁹ Morley 2011, 745.
- ³⁰ Briggs & Burke 2002, 17.
- ³¹ Briggs & Burke 2002, 133–135; Standage 1998; Mattelart 2000, 15–21; Eriksson 2012, 30–33.
- ³² Eisenstein 1979.
- ³³ McLuhan 1964.
- ³⁴ Hobsbawn 1999.
- ³⁵ Ks. Burke 1992, 137.
- ³⁶ Briggs & Burke 2002, 51–53.
- ³⁷ Esim. Bates 2004. Myös länsimaissa on ollut ”maanalaisia” kustannustoimintaa, kuten 1960–1970-luvun vastakulttuuriin kytkeytyvää underground-lehdistöä. Vaikka esimerkiksi amerikkalainen underground-lehdistö joutui ajoittain hakaukseen valtiovallan ja oikeusistuimien kanssa (mihin se paljolti pyrkiin), sen toiminta ei kuitenkaan ollut yhtä formaalilla tavalla alistettua kuin Itä-Euroopassa kommunistihallinnon aikaan.
- ³⁸ Castells 2009, 135–136.
- ³⁹ TNS Metrixin ja Alexan mittaukset (haettu 2.4.2013) (tnsmetrix.tns-gallup.fi/public ja www.alex.com/topsites/countries/FI).
- ⁴⁰ Wolff 2010.
- ⁴¹ Curran 2012, 11–19.
- ⁴² Ks. Golding 2000. Ylipäänsä puhe viestinnän vallankumouksesta on analyttisesti ongelmallista, vallankumous kun terminä voidaan perustellusti liittää vain merkittäviin poliittisiin muuttoksiin joiden seurauksena koko yhteiskunnan valtarakenne ja/tai taloudellinen järjestys käy läpi merkittäviä muutoksia (esimerkiksi siirtymä feodalismista kapitalismiin tai monarkiasta tasavaltaisempaan valtiomuotoon). On vaikea nähdä viestinnän muutoksia yhtä merkittävinä siirtyminä.
- ⁴³ Castells 2012.
- ⁴⁴ Fuchs 2012, 788–790.
- ⁴⁵ Fuchs 2012; Couldry 2012, 108–132.
- ⁴⁶ Ks. Curran 2012, 21–23;
- ⁴⁷ Esim. Fuchs 2013.
- ⁴⁸ Ks. Heiskala 2004, 54–55.
- ⁴⁹ Castells 2010c, 386; Castells 2009, 24. Teeman keskeisestä merkityksestä globalisaatiososiologialle laajemmin, ks. Rosenberg 2000; Ampuja 2012, 30–42.
- ⁵⁰ Giddens 1991, 187.
- ⁵¹ Giddens 2002, 11–12.
- ⁵² Beck 2007; Beck & Beck-Gernsheim 2009.
- ⁵³ Chernilo 2011.
- ⁵⁴ Beck & Beck-Gernsheim 2009, 26–27.
- ⁵⁵ Beck & Beck-Gernsheim 2009, 27.
- ⁵⁶ Näistä ajatusmuodoista tarkemmin, ks. Ampuja 2012.
- ⁵⁷ Scholte 2005, 54–64.
- ⁵⁸ Scholte 2005, 62–76; Rosenberg 2000, 24.
- ⁵⁹ Rosenberg 2000, 17–20, 41–42, 152–155.
- ⁶⁰ Rosenberg 2005, 14.
- ⁶¹ Castells 2009, 24–25.
- ⁶² Held, McGrew, Goldblatt & Perraton 1999. Rosenberg 2005, 15–26.
- ⁶³ Spengler 2002, 457.
- ⁶⁴ Cooley 1962 [1909], 80.
- ⁶⁵ Cooley 1962 [1909], 81–82.

- ⁶⁶ Cooley 1962 [1909], 82.
- ⁶⁷ Kern 1983.
- ⁶⁸ Standage 1998.
- ⁶⁹ Burke 2002, 132–134.
- ⁷⁰ Böök 1913, 525.
- ⁷¹ Böök 1913, 527.
- ⁷² Pemberton 2001, 59–153.
- ⁷³ Ks. Chernilo 2006.
- ⁷⁴ Frankfort, Frankfort, Wilson & Jacobsen 1971, 41–48.
- ⁷⁵ Le Roy Ladurie 2003, 393–399.
- ⁷⁶ Ginzburg 2007, 79–85. Thompson 1995, 1–3.
- ⁷⁷ Standage 1998, 23.
- ⁷⁸ Schivelbusch 1996, 37.
- ⁷⁹ Eriksson 2012, 25.
- ⁸⁰ Ks. Golding 2000, 171.
- ⁸¹ Edgerton 2008, xvi.
- ⁸² Ks. esim. Bimber 1994. Williams 2003 [1974], 1–25.
- ⁸³ Esim. Williams 2003 [1974]; Winston 1998.
- ⁸⁴ Rosenberg 2000, 30–32.
- ⁸⁵ Rosenberg 2000, 33.
- ⁸⁶ Marx 1964, 194–207; Nye 1994.
- ⁸⁷ Mosco 2004.
- ⁸⁸ Ks. Winner 2004.
- ⁸⁹ Edgerton 2008, 6.
- ⁹⁰ Edgerton 2008, xi–xvi.
- ⁹¹ Morley 2011, 749.
- ⁹² Moore 2008.
- ⁹³ Huws 1999, 34.
- ⁹⁴ Esim. Klein 2007, 303.
- ⁹⁵ Harvey 2003, 6–8
- ⁹⁶ McGuigan 2009.
- ⁹⁷ Harvey 2003; Garnham 2004.
- BECK, Ulrich & BECK-GERNSHEIM., Elisabeth. Global Generations and the Trap of Methodological Nationalism. For a Cosmopolitan Turn in the Sociology of Youth and Generation. *European Sociological Review* 25(1), 2009, 25–36.
- BELL, Daniel. The Coming of Post-Industrial Society. A Venture in Social Forecasting. Heinemann, London 1974.
- BIMBER, Bruce. Three Faces of Technological Determinism. Teoksessa Merrit R. Smith & Leo Marx (eds), *Does Technology Drive History? The Dilemma of Technological Determinism*. MIT Press, Cambridge, MA 1994, 79–100.
- BURKE, Peter. *History and Social Theory*. Polity Press, Cambridge 1992.
- BRIGGS, Asa & BURKE, Peter. *A Social History of the Media. From Gutenberg to the Internet*. Polity Press, Cambridge 2002.
- BÖÖK, Einar. Yleisihmisyyys ja kansainvälisyys. *Valvoja X*, 1913, 524–532.
- Castells, Manuel. Materials for an Exploratory Theory of the Network Society. *British Journal of Sociology*, 51(1), 2000, 5–24.
- CASTELLS, Manuel. [2010a] *The Information Age: Economy Society and Culture. Volume I: The Rise of the Network Society. Second Edition with a New Preface*. Wiley-Blackwell, Malden, MA 2010.
- CASTELLS, Manuel. [2010b] *The Information Age: Economy Society and Culture. Volume II: The Power of Identity. Second Edition with a New Preface*. Wiley-Blackwell, Malden, MA 2010.
- CASTELLS, Manuel. [2010c] *The Information Age: Economy Society and Culture. Volume III: End of Millennium. Second Edition with a New Preface*. Wiley-Blackwell, Malden, MA 2010.
- CASTELLS, Manuel. *Communication Power*. Oxford University Press, Oxford 2009.
- CASTELLS, Manuel. *Networks of Outrage and Hope. Social Movements in the Internet Age*. Polity Press, Cambridge 2012.
- CASTELLS, Manuel and HIMANEN, Pekka. *The Information Society and the Welfare State. The Finnish Model*. Oxford University Press, Oxford 2002.
- CHERNILO, Daniel. Social Theory's Methodological Nationalism. Myth and Reality. *European Journal of Social Theory* 9(1), 2006, 5–22.
- CHERNILO, Daniel. *The Critique of Methodological Nationalism: Theory and History*. Thesis Eleven 106(1), 2011, 98–117.
- COOLEY, Charles H. *Social Organization. A Study of the Larger Mind*. Schocken Books, New York 1962 [1909].
- COULDRY, Nick. *Media, Society, World. Social Theory and Digital Media Practice*. Polity Press, Cambridge 2012.

LÄHTEET:

AMPUJA, Marko. *Theorizing Globalization. A Critique of the Mediatization of Social Theory*. Brill, Boston & Leiden 2012.

BATES, John. *From State Monopoly to a Free Market of Ideas? Censorship in Poland, 1976–1989*. Teoksessa Beate Müller (ed.), *Censorship and Cultural Regulation in the Modern Age*. Rodopi, Amsterdam 2004, 141–167.

BECK, Ulrich. The Cosmopolitan Condition. Why Methodological Nationalism Fails. *Theory, Culture & Society* 24(7–8), 2007, 286–290.

- CURRAN, James. Reinterpreting the Internet. Teoksessa James Curran, Natalie Fenton & Des Freedman (eds), *Misunderstanding the Internet*. Routledge, London & New York 2012, 3–33.
- EDGERTON, David. *The Shock of the Old. Technology and Global History Since 1900*. Profile Books, London 2008.
- EISENSTEIN, Elizabeth L. *The Printing Press as an Agent of Change. Communications and Cultural Transformations in Early Modern Europe*. Cambridge University Press, Cambridge 1979.
- ERIKSSON, Kai. *Maailma ilman ulkopuolta. Verkostot yhteiskunnallisessa ajattelussa*. Gaudeamus, Helsinki 2009.
- ERIKSSON, Kai. *Viestinnän ajatus ja moderni aika*. Tutkijaliitto, Helsinki 2012.
- FRANKFORT, Henri, FRANKFORT, H. A., WILSON, John A., JACOBSEN, Thorkild. *Before Philosophy. The Intellectual Adventure of Ancient Man*. Penguin Books, Baltimore 1971.
- FUCHS, Christian. Some Reflections on Manuel Castells' Book Networks of Outrage and Hope. *Social Movements in the Internet Age*. *TripleC* 10(2), 2012, 775–797. [<http://www.triple-c.at/index.php/tripleC/article/view/459>] Haettu 2.4.2013.
- FUCHS, Christian. *Social Media and Capitalism*. Teoksessa Tobias Olsson (ed.), *Producing the Internet. Critical Perspectives of Social Media*. Nordicom, Göteborg 2013, 25–44.
- GARNHAM, Nicholas. *Contradiction, Confusion and Hubris: A Critical Review of European Information Society Policy*. Teoksessa Pascal Verhoest (ed.), *Contradiction, Confusion and Hubris: A Critical Review of European Information Society Policy*. ENCIP, Brussels 2004, 6–18. [<http://www.cprsouth.org/wp-content/uploads/2011/11/garnham-debate.pdf>] Haettu 2.4.2013.
- GIDDENS, Anthony. *Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age*. Polity Press, Cambridge 1991.
- GIDDENS, Anthony. *Runaway World. How Globalization is Reshaping Our Lives*. New Edition. Profile Books, London 2002.
- GINZBURG, Carlo. *Juusto ja madot. 1500-luvun myllärin maailmankuva*. (Suomentanut Aulikki Vuola.) Gaudeamus, Helsinki 2007.
- GOLDING, Peter. Forthcoming Features: Information and Communication Technologies and the Sociology of the Future. *Sociology* 34(1), 2000, 165–184.
- HARVEY, David. *The Fetish of Technology: Causes and Consequences*. Macalester International Vol. 13, 2003, 3–30.
- HEISKALA, Risto. *Informationaalinen vallankumous, verkko ja identiteetti*. Manuel Castellsin Informaation ajan kritiikki. Teoksessa Keijo Rahkonen (toim.), *Sosiologisia Nykykeskusteluja*. Gaudeamus, Helsinki 2004, 40–63.
- HELD, David, MCGREW, Anthony, GOLDBLATT, David & PERRATON, Jonathan. *Global Transformations: Politics, Economics and Culture*. Polity Press, Cambridge 1999.
- HIMANEN, Pekka. *Välittävä, kannustava ja luova Suomi. Katsaus tietoyhteiskuntamme syviin haasteisiin*. Tulevaisuusvaliokunta, teknologian arviointeja 18. Eduskunnan kanslian julkaisu 4/2004. [http://www.eduskunta.fi/fakta/vk/tuv/Himanen_tietoyhteiskunta.pdf] Haettu 2.4.2013.
- HIMANEN, Pekka. (Perustuen kansainvälisen tutkimusryhmän työhön) *Sininen kirja. Johtopäätöksiä Suomen tulevaisuusselonteolle Kestävän kasvun malli -tutkimushankkeen pohjalta*. [<http://valtioneuvosto.fi/tiedostot/julkinen/pdf/2012/sininen-kirja/fi.pdf>] Haettu 2.4.2013.
- HOBSBAWM, Eric. *Äärimmäisyyksien aika. Lyhyt 1900-luku (1914–1989)*. Vastapaino, Tampere 1999.
- HUWS, Ursula. *Material world: the myth of the weightless economy*. Teoksessa Leo Panitch & Colin Ley (eds), *Socialist Register 1999*. Merlin Press, Rendlesham 1999, 29–55.
- KERKELÄ, Heikki (2004) *Yhteiskunnallisten muutosten käsitteellistämisestä*. *Sosiologia* 2, 2004, 81–93.
- KERN, Stephen. *The Culture of Time and Space 1880–1918*. Harvard University Press, Cambridge, MA 1983.
- KLEIN, Naomi. *The Shock Doctrine: The Rise of Disaster Capitalism*. Penguin, London 2007.
- KROTZ, Friedrich. *The meta-process of 'mediatization' as a conceptual frame*. *Global Media and Communication* 3(3), 2007, 256–260.
- MARX, Leo. *The Machine in the Garden. Technology and the Pastoral Ideal in America*. Oxford University Press, New York 1964.
- MATTELART, Armand. *Networking the World 1794–2000*. University of Minnesota Press, Minnesota 2000.
- MATTELART, Armand. *Informaatioyhteiskunnan historia*. (Suomentanut Risto Suikkanen.) Vastapaino, Tampere 2003.
- MCGUIGAN, Jim. *Cool Capitalism*. Pluto Press, London 2009.
- MCLUHAN, Marshall. *Understanding Media: The Extensions of Man*. Signet Book, New York 1964.
- MOORE, Charles J. *Synthetic polymers in the marine environment: a rapidly increasing, long-term threat*. *Environmental Research* 108(2), 2008, 131–139.
- MORLEY, David. *Communications and transport: the mobility of information, people and commodities*. *Media, Culture & Society*, 33(5), 2011, 743–759.
- MOSCO, Vincent. *The Digital Sublime. Myth, Power, and Cyberspace*. The MIT Press, Cambridge, MA 2004.

- MURTHY, Gayatri & HUSSAIN, Muzammil H. Mass Media in Zambia. Demand-Side Measures of Access, Use and Reach. AudienceScapes Development Research Series, November 2010. [http://www.audiencescapes.org/sites/default/files/Murthy%2BMuzammil_Mass%20Media.pdf] Haettu 5.4.2013.
- NORO, Arto. Aikalaisdiagnoosi: sosiologisen teorian kolmas lajityyppi? Teoksessa Keijo Rahkonen (toim.), Sosiologia Nykykeskusteluja. Gaudeamus, Helsinki 2004, 19–39.
- NYE, David E. American Technological Sublime. MIT Press, Cambridge, MA 1994.
- PEMBERTON, Jo-Anne. Global Metaphors. Modernity and the Quest for One World. Pluto Press, London 2001.
- RANTANEN, Terhi. The message is the medium. An interview with Manuel Castells, *Global Media and Communication* 1(2), 2005, 135–147.
- VAN RENSBURG, Aletta H. Janse. Using the internet for democracy: A study of South Africa, Kenya and Zambia. *Global Media Journal African Edition* 6(1), 93–117. [<http://globalmedia.journals.ac.za/pub/article/view/84>] Haettu 2.4.2013.
- ROSENBERG, Justin. The Follies of Globalization Theory. *Polemical Essays*. Verso, London 2000.
- ROSENBERG, Justin. Globalization theory: a post mortem. *International Politics* 42(1), 2005, 2–74.
- LE ROY LADURIE, Emmanuel. Montaillou. Ranskalainen kylä 1294–1324. (Suomentanut Marja Itkonen-Kaila.) Otava, Helsinki 2003.
- SCHIVELBUSCH, Wolfgang. *Junamatkan historia*. Vastapaino, Tampere 1996.
- SCHOLTE, Jan Aart. *Globalization. A Critical Introduction*. Second Edition. Palgrave, New York 2005.
- SILFVERBERG, Anu & VEKKOO, Johanna. Himasen etiikka. Julkaistu Long Play -verkkopalvelussa 19.2.2013. [http://longplay.fi/himasen_etiikka] Haettu 5.4.2013.
- SPENGLER, Oswald. Länsimaiden perikato. Maailmanhistorian morfologian ääriiivoja. Lyhenetty laitos. (Suomentanut Yrjö Massa.) Helsinki, Tammi 2002.
- STANDAGE, Tom. *The Victorian Internet*. Walker and Company, New York 1998.
- THOMPSON, John B. *The Media and Modernity. A Social Theory of The Media*. Polity Press, Cambridge 1995.
- WILLIAMS, Raymond. *Television: Technology and Cultural Form*. Fontana, Routledge Classics, London 2003 [1974].
- WINNER, Langdon. Who Will be in Cyberspace? Teoksessa Frank Webster (with the assistance of Raimo Blom, Erkki Karvonen, Harri Melin, Kaarle Nordenstreng and Ensio Puoskari) (eds), *The Information Society Reader*. Routledge, London 2004, 45–54.
- WINSECK, Dwayne R. & PIKE, Robert M. *Communication and Empire. Media, Markets, and Globalization, 1860–1930*. Duke University Press, Durham 2008.
- WINSTON, Brian. *Media, Technology and Society. A History: From the Telegraph to the Internet*. Routledge, London 1998.
- WOLFF, Michael. The web is dead. Long live the internet. Who's to blame: them. *Wired* 18 (September 2010). [http://www.wired.com/magazine/2010/08/ff_webrip] Haettu 2.4.2013.